

noráriumképen. Ebből sajnos nem következik, hogy az író — kivételes siker esetén — a 2000 példányon fölül eladottak után is megkapná a tiszteletdíját. A napilapokban közölt folytatásos regények ára 400, legföljebb 500 pengő, viszont vannak cégek, amelyek végsőkig megszorult íróktól 120—150 pengőért is vettek már regényt, regény alatt legalább tíz íves munkát értve, aminek megalkotásához, csak a pusztá leírás fáradságát számítva is, hosszú hetek, sőt hónapok szükségesek.

Legnagyobb könyvsikere Csonkamagyarországon legutóbb tudtommal Erdős Renének volt, 10.000 példányszámmal, de nálunk háromezres szám is már jelentős sikernek számít. Nyugaton nem is siker az a kiadás, amelyik nem éri el a 40.000—50.000 példányt, de igen sok könyv eljut a 200.000-es példányszámig. Így azután könnyen érthető, hogy a nemrég elhunyt spanyol Blasco Ibáñez, miután 30 nap alatt megírta a *Vérző aréna* című világsikerű művét, a szerzői jutalékokból még abban az évben pazarul berendezett, fejedelmekhez méltó kastélyt építtetett magának a Côte d'azur-on, számkivetettségének némi enyhülésére . . .

(Budapest.)

Terescsényi György.

HORVÁTH JÁNOS.

A magyar egyháztörténetírás legnagyobb fogyatkozása, hogy rendszerint megelégszik az intézmények külső történetének felderítésével. A középkori magyar egyháztörténet, ha az eddigi kétségkívül nagyszámú publikációt gondosan átvizsgáljuk, nem mutatott más problémát, mint a magyar egyházi intézmények külső-formális történetét. Középkori kódexeink szinte kizárólag a vallásos irodalom köréből valók, de publikációjuk csak nyelvészeti vagy filológiai szempontból történt. A középkori magyar teológia, a magyar liturgia sajátos szokásai, mindmáig felderítetlenek. A mohácsi vész utáni kort illetően történetírásunk bőségesen foglalkozott ugyan egyháztörténeti kérdésekkel, a vallási megoszlás egész nemzetre kiható fontossága mellett ez másként nem is lehetséges. De itt is megelégedett e kérdések, külső, formális tárgyalásával. A hitviták szellemtörténeti szempontból rendkívül becses irodalma — néhány bátoratlan és gyenge kísérleten kívül — nem talált méltó feldolgozásra. Még Pázmány életírója is jórészt megelégszik hősének mint történeti alaknak méltatásával, s vajmi kevés figyelmet fordít Pázmány helyének a magyar szellem történetében való megjelölésével. Munkáinak nagyszabású és gondos szövegkiadása visszhang nélkül maradt irodalmunkban. A legújabbkori egyháztörténet művelői vagy megelégedtek a katolikus-protestáns ellentét külső mozzanatainak krónikás elbeszélésével, vagy biografiát írva, hősiokről rendszerint panegyrist mondtak, religiójuk vagy politikai hitük szerint. A XVIII. század gazdag jezsuita teológiai irodalma, a jozefinizmus szenvedélyes hangú antiaufklárista röpiratai ép úgy olvasatlanul hevernek könyvtárainkban, mint ahogy féltve őrzött por borítja a püspöki levéltárak gazdag epistoláriumaft, amelyek soha nem látott kincseit őrzik a XVIII—XIX. század magyar szellemtörténetének. Batthyányi József primásnak és Esterházy Károlynak — a barok Eger megteremtőjének — helye a magyar szellem történetében ép úgy megjelöletlen maradt, mint Rudnay Sándoré és Kopácsy Józsefé a reform-korszak történetében. Az 1822-iki magyar nemzeti zsinat, amely a jozefinizmus romjait akarta eltakarítani, több jószándékkal, mint hozzáértéssel

és igaz egyházas érzülettel, épp úgy nélkülözi történetíróját, mint a vatikáni zsinat magyar ellenzékének története, pedig ez egyike volt azoknak a momentumoknak, amikor a magyar főpapság döntő szerepet játszott az egyetemes egyház történetében.

Egyháztörténet-írásunk ilyen kiálló hiányai mellett — amelyet, klasszikus tömörséggel foglalt össze Szekfi Gyula (*A katolikus történetírás Magyarországon*, Magyar Katolikus Almanach, 1927:703), rámutatva mindjárt a legsürgősebben megoldandó problémákra is — nem csuda, ha egyháztörténetünk fontosabb problémái olykor előbb találtak külföldön feldolgozóra, mint történetíróink között. A magyar katolikus klérusnak nagyjelentőségű állásfoglalását, amely az 1682-iki nagyszombati püspöki gyűlésen történt a gallikán tételekkel szemben, egy francia tudós publikálta¹⁾ s arról a magyar tudomány egy igen keveset mondó ismertetésben vett tudomást, anélkül, hogy ez a kérdés komolyabb visszhangra talált volna. Pedig a magyar főpapság állásfoglalása a Bossuet által fogalmazott nyilatkozatok ellen tagadhatatlan fontosságú a magyar egyház történetében, mert teljes határozottsággal mondja ki, hogy „Elítéljük, száműzzük a főntemléített négy proposíciót, megvédjük és eltiltjuk e királyság minden hívőjét azoknak olvasásától, megtartásától, még inkább tanításától mindaddig, amíg az Apostoli Szentszék, melyhez egyedül tartozik isteni és változhatatlan kiváltságképen a hitvitákról dönteni, meg nem hozza e kérdésben csálhatatlan ítéletét, amelynek következőleg alázattal alá rendeljük jelen iratainkat, nyilatkozatainkat és határozatainkat“. Nem akarunk most ez állásfoglalás jelentőségével és további következményeivel foglalkozni, de az a meggyőződésünk, hogy a janzenizmusnak Magyarországon való elterjedését nyilvánvalóan Széchenyi Györgynek és püspök-társainak ez az erőteljes állásfoglalása akadályozta meg.

Épen a magyarországi janzenista mozgalmak történetéről jelent meg néhány év előtt nagyobb munka (Zolnai Béla: *Magyar janzenisták*, Minerva, 1924—26), amely kétségtelen hiányai és egynémely téves adata ellenére is irányt mutató egyháztörténeti problémáknak szellemtörténeti módszerrel való feldolgozására, ahol a történetíró és filológus ismeretei teológiai megértéssel párosulnak. Munkájának a magyar janzenista szellemű írókról szóló fejezetében Le Tourneux és Nicole magyar fordításairól írva megemlékezik Nicole *Traité de la Prière* című munkájának magyar fordításáról is, amelyet Horváth János (1769—1835) veszprémi kanonok, a későbbi székesfehérvári püspök, tett közzé 1815-ben és azt püspökének ajánlotta. Zolnai Béla problémájának keretein belül, természetesen nem is foglalkozhatott részletesen Horváth János egyházirodalmi működésével. Innen az a néhány tévedés, amely munkájába bele csúszott. Szinnyei írói lexikonjára támaszkodva, megteszi Horváth Jánosunkat Ossian fordítójának, holott ez egy másik Horváth János, valószínűleg Takácsi Horváth János evangélikus lelkész volt. Téves Zolnainak az a föltevése is, mintha a püspök Horváth János Nicole munkáját német szöveg nyomán fordította volna. Tudomásunk van róla, hogy kitűnően tudott franciául, annyira, hogy amikor a francia hadak 1809-ben bevonultak Veszprém megyébe, a vármegye küldöttségét éppen Horváth vezette, Eugène-

¹⁾ Abbé V. Davin: *Quarante-cinq assemblées de la Sorbonne pour la censure du Primat et des prélats de la Hongrie, qui ont condamné la „Déclaration du clergé de France“ de 1682, révélées par le manuscrit 7161 de la Bibliothèque vaticane*. Paris, Arthur Savaète; v. ö. Bagary Simon: *A gallikanizmus és a magyar klérus állásfoglalása*. Katolikus Szemle, 1908: 986.

Beauharnais elé. Ilyen francia nyelvismeret birtokában igazán nem volt szüksége arra, hogy német közvetítés után fordítson, de könyvtárának jegyzékéből, amelyet a székesfehérvári püspöki levéltár őriz, tudjuk, hogy megvolt birtokában Nicole munkája. Zolnai nem vesz tudomást arról sem, hogy Horváth volt a szerkesztője és kiadója az első magyar katolikus teológiai folyóiratnak is, az *Egyházi Értekezések és Tudósítások*-nak, amely 1820—24 között összesen 20 kötetben jelent meg. Horváth folyóiratának megindulása abba az időbe esik, amikor — különösen német romantikus behatások nyomán — nálunk is megindult egy inkább csak irodalmi formát öltő mozgalom a katolikus és protestáns egyházak egyesítésére. Guzmics Izidor és Pázmándi Horváth Endre mellett Horváth János volt katolikus részről ennek a mozgalomnak a legjelentékenyebb képviselője. Folyóiratát is készséggel állította a mozgalom szolgálatába, s hasábjain örömet nyitott tért protestáns teológusok nem-polemikus jellegű értekezéseinek is. Horváth maga is gondos figyelemmel kísérte a külföldi teológiai irodalmat, különösen a német katolikus és protestáns munkákat. Innen merített és kritikailag leszűrt tudásának eredménye *A külföldi egyházatudományos Folyó Irásoknak lelke és világa* című cikksorozata,²⁾ amely egyben annak is bizonyítéka, hogy Horváthnál Nicole munkájának fordítása nem volt tiszta véletlenség, hanem teológiai felfogásának logikus következménye. Nem mondhatni, hogy Horváth folyóiratát egységes teológiai felfogás hatotta volna át, mert Ángyán János veszprémi református lelkész és Kocsi Sebestyén István pápai református teológiai tanár békülékeny hangú cikkei mellett, gyakran ad helyet Verseghy Ferenc harcias, támadó hangú protestáns-ellenes cikkeinek is (v. ö. Madarász Flóris: Időszaki sajtónk történetéhez, Békefi Emlékkönyv, 1912:405). Horváth élete végéig nem szűnt meg a magyar katolikus teológiai irodalom előmozdításán fáradozni, s mint püspök is, készséggel támogatja a pesti hittudományi kar által kiadott *Egyházi Folyóírást* (1832—34) és Guzmics Izidor folyóiratát, a *Vallási és Egyházi Tár-t* (1832—39), amely a vallások közti békének volt, ismét kissé megkésett, romantikus szellemű hirdetője.

Horváth János érdekes, sokoldalú egyénisége felkeltötte irodalomtörténetírásunk kitűnő veteránjának Badics Ferencnek érdeklődését is, aki egy írójához méltó biográfiát szentelt Horváth emlékének (*Horváth János püspök 1769—1835*, Veszprém, 1927, 8° VII. + 121 l.). Badics Ferenc, aki Beöthy irodalomtörténetének a kor tudományos színvonalán álló átdolgozásával nemzedékeket nevelt fel a magyar irodalomtudománynak, most is az aktuális tudományos problémának éles szemű felismeréséről tett tanúságot. Munkáját gazdag levéltári anyaggal tette teljessé, a zirci cisztercita rendi és a székesfehérvári püspöki levéltár gazdag anyaga, bőséges aratást adtak Horváth tudós biográfiájának. Munkájának hibái egy okrá vezethetők vissza. Badicsot túlságosan lefoglalja hőse életének külső lefolyása. Amikor Horváth teológiai felfogásának eredetére és belső tényezőire kellene rámutatnia, megelégszik bibliografikus magyarázatokkal. Nem vesz tudomást Zolnai fentidézett munkájáról, nem látja Nicole munkájának janzenista szellemét. Ilyenformán azt orthodox szellemű katolikus munkának tulajdonítani. Pedig szerzőjük,

²⁾ Az egyes cikkek címei: I. A theologiai felekezetek a XIX. század elején. II. Az erkölcsi törvények ősmertető és kötelező principiuma. III. Mennyiben lehetséges a cselekedetek következtéseire ügyelni az erkölcsiösség tisztaságának sérelme nélkül? IV. Az erkölcsi törvények ősmertető és kötelező principiumai. V. A keresztény tökéletességnek mivolta s az arravaló törekedést tárgyazó köteleességnek kiterjedése. VI. A köteleességhaladó jóságos cselekedeteknek tulajdonképen való erkölcsi bücsérül s érdemeiről.

Pierre Nicole, a janzenista irodalom nagy alakja Arnauld és Quesneux mellett. Badicsot Horváth életében sokkal jobban érdekli politikai szereplése és a Magyar Tudós Társaság megalapítása körül való járadozása, mint felderítése a szellemi kapcsolatoknak, amelyek Horváth gondolatvilágát a külföld divatos teológiai áramlataihoz fűzik. Nyilván ezért mellőzi azokat a lehetőségeket is, amelyeket Horváth tízezer kötetes könyvtárának meglévő katalógusa nyújt, amely valóságos szellemi arcképe e könyvek buzgó olvasójának. Ebben a könyvtárban Bonfini, Istvánffy, Pray, Katona és a magyar történetírás más klasszikusai mellett, Nicole munkáján kívül jól megérték Kant és Herder, Voltaire és Rousseau, Bossuet, Bourdaloue és Massillon munkái is. Mindenesetre figyelemreméltó, hogy egy XIX. század-eleji magyar püspök könyvtárában a jezsuita irodalom mellett a német és francia fővilágosodás ennyire képviselve volt. Nem hiányoztak a janzenista szellemű Fessler mellett a Horváth által oly jól ismert és nagyrabecsült Csapodi Lajosnak (1729—1801) és egykori tanárának Szvorényi Mihálynak (1750—1814) teológiai munkái sem. Szvorényiről már Zolnai kimutatta, hogy a jozefinus idők janzenista vitájában nem ártott néhány jó szót ejteni a janzenista tendenciák és rigorizmus egyik legbuzgóbb híve Johannes Opstraet (1651—1720) mellett. Csapodi ellenben, akit Horváth a róla mondott emlékbeszédében igen jellemzően valósággal új szent Ágostonnak mond, munkáinak tanúsága szerint maga is egyike volt a Jansenius körüli irodalom magyar képviselőinek; a XVIII. század hatvanas éveiben Grácban erkölcsant tanított, 1769-ben pedig Nagyszombatban az isteni kegyelemről nagyobb terjedelmű munkát is publikált.³⁾ Csapodinak egyéb teológiai munkái⁴⁾ szintén a janzenizmus problémájának körében mozognak, anélkül, hogy ezekről mint jezsuita teológiánk sajátos termékeiről tudomást vettek volna. Munkásságáról Zolnai sem vett tudomást. Badics a Horváth teológiai főfogása körül felmerülő problémákat mind hallgatással mellőzi és teológiai iskolájának részletezése helyett megelégszik a pozsonyi generális szemináriumnak, — ahol Horváth János 1788—92 között tanult. — történeti ismertetésével.⁵⁾ Pedig nem mellékes Horváth szellemi fejlődése szempontjából, amit Badics egyik jegyzetben csak úgy mellékesen említ, hogy Horváth a pozsonyi papnevelő házban magánszorgalomból sajátította el a francia nyelv ismeretét. Valóban ez a pozsonyi papnevelő intézet a francia forradalom legviharosabb esztendeje, amikor Horváth ott tanult, minden más volt inkább, mint a komoly papiéletre előkészítő római szellemű papi studium. A jozefinizmus egyetemesen uralkodó iránya mellett bőségesen megérték ott más divatos teológiai szektáris nézetek is, azonkívül hogy a francia forradalom eseményei lánggra lobbantották a növendékek szívét, József császár aufklárista zsarnokságával szemben. A janzenista tanok, melyek ott is vígan virágoztak, minden közvetítés nélkül aligha kerültek Magyarországra. II. József már 1780-ban Páviában generális.

³⁾ *De gratia Christi* Libri IV. Praemissae: Dissertationes historicae de Pelagio, Semipelagianis, Luthero, Calvino, Mich. Bajo, Jansenio, Pasch. Quesnello et Congregationibus de auxiliis gratiae. Tyrnaviae, 1769.

⁴⁾ *De Religione, revelata, ejus regulis et virtutibus praecipuis partes II cum dissertatione de Autoritate historiae Veteris et Novi Testamenti.* Tyrnaviae 1771.; *De Deo et divinis ejus attributis libri III cum dissertatione, praevia de communi naturae sensu,* Tyrnaviae 1772.; *De augustissimis Trinitatis et incarnatione mysteriis libri II,* Tyrnaviae 1772.

⁵⁾ V. ö. Halmos Ignác, A pozsonyi generális seminárium, Magyar Sion, 1892.

szemináriumot állított föl és kötelezte a püspököket, hogy ezentúl a római német-magyar kollégium helyett ide küldjenek növendékeket. Ennek a kollégiumnak igazgatójává II. József a janzenista Tamburini-t nevezte ki, tanári kara pedig, amint azt Jemolo-nak most megjelent kitűnő munkája bizonyítja (*Il Gianseismo in Italia prima della rivoluzione*, Bari, 1928), az olasz janzenisták páviai csoportjából került ki. A kollégium szabályzata, amely Tamburini munkája, lelki olvasmányul az újabb aszkétikus írók közül Bossuet és a janzenista Nicole és Duguet munkáit írja elő. De az ajánlott teológiai olvasmányok között nem hiányoznak Arnauld és Jansenius „kitűnő” munkái sem. Bár a magyar püspökök tiltakoztak II. József azon rendelkezése ellen, hogy a páviai kollégiumba növendékeket küldjenek, a magyar papnevelés mégsem maradt mentes a páviai szeminárium szellemi befolyásától. Amikor II. József 1784-ben felállította a magyar generális szemináriumokat, ezek szervezeténél mintául a páviai szemináriumot vette. Tankönyvül erkölcsstanból a janzenista Schanz-ot írta elő, de épülésül szolgáltak Nicole, Duguet és Fleury munkái is. Az a körülmény pedig, hogy a protestáns Binghám és Cavenek munkáit is tankönyvül használták, aligha maradt hatástalanul a fiatal Horváth János lelki fejlődésére, aminthogy három évtizeddel később katolikus teológiai folyóiratában, maga is aggodalom nélkül közli protestáns teológusok értekezéseit. De a janzenista tanok élénk vitatkozás tárgyai voltak a növendékek körében is, amint azt egy — Mihályfi Ákos könyvében⁶⁾ közölt — tézis bizonyítja: *Sacramenta operari ex opere operato praequisita debita dispositione se prorsus concipere non posse. Requisita ad essentiam Sacramenti ad omnia bona opera extendit adstruxitque totidem Sacramenta, quot essent bona opera. Matrimonium an sit Sacramentum? quaestionem ridivulum dixit, Gratiae divinae efficaciam cum libero arbitrio, ridendo se concipere non posse, fassus est.* Ebből a teológiai légkörből — amelynek olasz vonatkozásaira már Ettore Rotta⁷⁾, Vittani⁸⁾ és legújabban Baldo Peroni⁹⁾ rámutattak — táplálkozott Horváth János teológiai tudománya és ítélete kétségtől a későbbi időkben is.

A történetírásnak tehát még korrekcióra lesz szüksége Horváth egyéniségét illetőleg és a magyar janzenizmus története sem tekinthető Zolnai eddigi kutatásaival lezártnak. Badics kegyes, loyalis, irodalom pártoló főpapja mellett, meg kell ott rajzolni Horváth Jánosnak, a francia és olasz janzenista iskola tetelein építő teológusnak szellemi arcképét is. A magyar katolicizmus igazi jelentőségét a magyar szellemi élet történetében nem állapíthatni meg mindaddig, amíg egyház-történetírásunk a magyar teológiai irodalom szellem-történeti értékelését el nem végzi. Horváth János mindenesetre egyik érdekes fejezete lesz ennek a szellem-történeti komplexumnak.

(Róma.)

Tóth László.

⁶⁾ *A papnevelés története és elmélete*, I. Bp. 1896: 275.

⁷⁾ *Per la riforma degli studi ecclesiastici nell' università Pavese*, Bolletino della Soc. Pavese di Storia Patria, 1907: 402.

⁸⁾ *Spigolature dall' archivio di Stato sul seminario generale per la Lombardia*, Milano 1911.

⁹⁾ *La politica scolastica dei principi riformatori in Italia*, Nuova Rivista Storica 1928: 265